

6.

Societas indagantium.

Af J. Paludan.

Som Modvægt mod Middelalderens strengt autoritetsbundne Videnskabelighed, der vedblev at beherske Universiteterne langt ind i den nyere Tid, opstod med Renaissance friere private Forskersamfund, Akademier og Videnskabsselskaber, der søgte Sandheden ad nye Veje og paa nye Omraader. Snart dyrkede de fortrinsvis Sproget og Digtningen, snart egentlig Videnskab, især Naturvidenskaben, for hvilken Universiteterne længe lukkede sig. Fra Italien naaede denne Bevægelse i det 17de Aarhundrede til Frankrig og England, hvor Académie française 1635 og Royal society 1662 blev de lysende Forbilleder, men først i det 18de til Tyskland og Norden. De tyske Sprog-selskaber fra Trediveaarskrigens Tid havde kun ført et hensygnende Liv; nu tog Enevælden og de gryende Oplysningsbe-stræbelser den nye Retning i Tjeneste, men berøvede rigtignok samtidig Akademierne deres oprindelige Frihed og Bevægelighed og forvandlede dem til officielle Institutioner eller endog til ligefremme Lærestalter for en modernere Dannelse udenfor Universiteterne, saa at Klikevæsen og Rutine snart trivedes lige saa frodigt indenfor deres Mure som ved de gamle Lær-domshøjsæder.

Det er jo bekjendt nok, hvor forældet og forbenet Universitetsundervisningen var paa Holbergs Tid, og hvorledes han benyttede enhver Lejlighed til at sige sin Mening om den. I sin 361de Epistel (sml. Mor. Tanker v. Rode 379) daterer han Videnskabernes Fremskridt fra den Tid, da man ikke længere nøjedes med at jurare in verba magistri, men begyndte selvstændige Undersøgelser, navnlig gennem Akademierne. Han nævner mange af de fremmede, men ikke vort eget, 8 Aar i Forvejen stiftede Videnskabernes Selskab, til hvilket han jo ikke stod i noget særlig godt Forhold, og som nærmest synes at have gjort ham til Æresmedlem for at undgaa at optage ham som ordentligt Medlem. Den næsten samtidige Oprettelse af Langebeks Danske Selskab vidner heller ikke om ublandet

Tilfredshed med den ældre Institution, men desto mere om, i hvilken Grad Trangen til den Art Stiftelser laa i Luften.

Det er derfor intet Under, at vi allerede tidligere træffe enkelte Tilløb herhjemme, og det første og betydeligste af disse skyldes en af de interessantere Personligheder, der træder op i anden Række blandt Holbergs samtidige. Jyden Mag. Søren Lintrup er aabenbart en Repræsentant for den Brydning mellem gammelt og nyt videnskabeligt Syn, der betegner den første Halvdel af det 18de Aarhundrede. Hans talrige, næsten udelukkende latinske Skrifter ere af ringe Betydning, Disputatser og Programmer, mest af theologisk Indhold, Udgaver af andres Arbejder og en udbredt lærd Brevveksling i Ole Worms eller Grams Stil; som Prædikant synes han at have været pedantisk sprænglærd, og han var i det hele ikke fri for selvbehageligt Praleri af sin Viden. Som Student kom han imidlertid, sammen med den lidt yngre Fr. Rostgaard o. a., i Huset hos den nylig fra England og Paris hjemvendte Hofpræst Masius og dermed under Paavirkning af en friere, mere moderne Luftning og et videre Udsyn end ellers almindeligt her i Landet. Allerede dengang gjaldt han for et af de bedste Hoveder blandt de studerende, og det var vel et, om end ikke ganske heldigt, Udslag af hans Forstaaelse af Universitetsundervisningens Mangler og Brøst, naar han tillod sig saa respectstridige Ytringer om adskillige Professorer, at han var lige ved at blive relegeret. Da han kort efter blev udnævnt til Rector i Bergen, bragte hans Iver og Energi denne Skole i stort Ry. Blandt hans Disciple var Holberg, som dog kun lige nævner hans Navn i sin Levnetsbeskrivelse¹⁾. Man forstaaer, at visse af Lintrups Ejendommeligheder have stødt Holbergs kritiske Natur, og at denne f. Ex. ikke har følt sig tiltalt af de Disputereøvelser, hvorved Lintrup søgte at sætte Liv i Skolen, eller af den Vindskibelighed, hvormed han sørgede for at faa den Slags Drengvidenskab refereret i Tidens vigtigste litterære Tidsskrift, *Nova litteraria* i Lübeck. Mere maa Lintrups ivrige Dyrkelse af Musiken have ligget for Holberg; men der udviklede sig aldrig noget nærmere Forhold

¹⁾ L. Daae i Norsk hist. Tidsskr. II 256 ff.

mellem de to Mænd, skjøndt deres Livsbaner ogsaa siden krydsedes, idet Holberg 1717 blev sin tidligere Lærers Collega ved Universitetet og ved hans Udnævnelse til Biskop i Viborg 1720 overtog hans Plads som Prof. eloquentiæ. I Latinen var dog Lintrup hans Overmand, og Kronprinsens Lærer Lützens skriver i Anledning af „vor fordums Ciceros“ Efterfølger, at den nye Professor i Veltalenhed „vilde gjøre os den største Tjeneste, naar han hellere vilde tie stille end tale slet“.

Den samme store Ildebrand i Bergen 1702, der sendte Holberg til Kjøbenhavn som Student trods hans unge Alder, førte ogsaa hans Rector tilbage til Fædrelandet, da Skolen var brændt. 1704 blev Lintrup Regensprovst, og i denne Stilling var det, at han stiftede vort første lærde Selskab, aabenbart paavirket af Erindringerne fra Masius's Hus, hvor Kostgængerne havde haft Anledning til at discutere videnskabelige Spørgsmaal og gjøre noget Bekjendtskab med fransk og engelsk Sprog og Aandsliv. Fra Begyndelsen af Aaret 1705 samlede Lintrup en Del af de fremmeligste Magistre og studerende til et Societas indagantium („Forskersamfund“), som holdt Møder i Eftermiddagstimer hver eller hver anden Søndag, senere ogsaa Fredag. Af Meddelelser i Nova litteraria maris Balthici (Juni 1705, Febr. 1706) og af Selskabets haandskrevne Mødeprotokoller i Thotts Saml. 1851—52, 4to ses, at man særlig havde Opmærksomheden henvendt paa lærde Mænds Liv og Værker og deres litterære Stridigheder, paa fremmede Universiteter og deres Lærere, saaledes det nystiftede Universitet i Halle, der efterhaanden fik den ledende Stilling i tysk Aandsliv ved Thomasius's og Pietisternes Bestræbelser, — og paa beslægtede lærde Selskaber som Societas disqvirentium i Jena og „Societas literaria Upsalensis ab Er. Benzelio cogitata“. Collegium curiosorum, Spiren til det første svenske Akademi, „Vetenskaps-societeten“ i Upsala, var en lignende Discussionsklub af unge Videnskabsdyrkere ved Upsala Universitet, kun at den fortrinsvis gav sig af med Naturfagene. Den oprettedes imidlertid først 1710, og det er et Bevis paa en nærmere Forbindelse mellem Nordens Universiteter, end man ellers tænker sig paa Holbergs

Tid, at Lintrup i alt Fald siden 1706 stod i videnskabelig Brevvexling med dens berømte Stifter, den senere Erkebiskop Erik Benzelius, og altsaa vidste Besked om hans Planer i saa Henseende, ligesom Benzelius gennem en rejsende Svensker, den senere Professor Frondin, var underrettet om det Lintrupske Selskabs Forhandlinger¹⁾.

Endvidere gjordes der Meddelelser om litterære Nyheder efter Aviser og private Oplysninger, om ny udkomne Bøger, undertiden med en kort Kritik ved et af Medlemmerne, om uudgivne og glemte Skrifter, deriblandt „Molières Frandsche comoedier verteret af Rasch“, — hvem ved noget om en saadan tidlig dansk Oversættelse af Molière? — og om allehaande filologiske og litterære Emner, især fædrelandske. Medlemmerne fremsatte deres „pia desideria“, f. Ex. „de studiis juris publici in Dania excolendis“ og om en „Historia artium et scientiarum“ o: en almindelig Litterærhistorie svarende til den Trang til encyklopædisk Viden, der var ved at komme op. Ved Siden af egentlig videnskabelige Problemer, som det cartesianske Bevis for Guds Tilværelse o. a., forelagdes ogsaa allehaande curiøse Spørgsmaal, „Paradoxa“, til Discussion og Besvarelse efter Afvejelse af Grundene for og imod, saaledes „de bis mortuis“, „de Hattone episcopo a gliribus devorato“, „an exstiterint gigantes?“ „de Johanna papissa“.

Som Prøve paa et Mødes Forhandlinger hidsætter jeg

D. 7 Martii, 3 Søndag i Faste [1707]
fra Kl. 4 til 5.

Blev fremviist af Thestrup Sierenhusii Mischna(?)

Af Joh. Dan. Ramus et Comp. Medicum M. S. in 8 fremviist og indlevered.

Hr. Peter Dasses Beskrivelse over Findlapperne paa Danske Vers fremviist af Mich. Snog.

¹⁾ Forsell Minne af E. Benzelius, i Sv. akad. hdl. LVIII 278 ff., hvor der dog fejlagtigt tillægges det danske Selskab et „theologisk“ Præg. — Gjennem Hr. Bibliothekar Carl S. Petersen er jeg bleven opmærksom paa, at disse Breve tildels ere bevarede i Benzeli Samlinger paa Linköping Stiftsbibliothek.

Vestibulum inferni sive nudus Draco autore Mag. Christen Spend fremviist af H. Sidelman med Catalogo paa hands Skrifter.

Continuerit historia Acad. Inscript. et Numismatum in Gallia. Christiani Urne Oratio de Juvenilis utendo ætatis flore, holdt paa Soer, tryckt ibid. 1644 in 4, af J. Gram.

Erici Sanderi Disp. de Regicidio Jesuitico, tryckt i Kiøbenhavn 1634 hos Melch. Marzan, af J. Lassen.

Jacob Matthiæ Aarhusii disp. de usu Philologiæ in omni studiorum genere, tryckt Kiøbenh. 1635 i 4, af Bochenhoffer.

Fra Kl. 6 til 7.

Af H. Gram indleveret Ulfelds Brev til Kong Frederich III, hvori hand begierer at befries fra sit Fængsel, paa Latin.

Et af Aalburgs Synodalibus af H. Gram indleveret.

Af Præsede fremviist Das Licht der Warheit, welches die Evangelische Kirche aus der Schrift mit Augustino erkannt hat, gezeiget von M. Christian Weisz, Diacono zu S. Nicol. in Leipzig, Francf. und Leipzig 1706 i 4. Samme Editor har fire Aar siden givet et Schrift ud under denne titel: Consensus Augustini et Lutheranor. NB: Blef (?) et vers af Berings vers til Christian Urnes oration de Ratione status.

Pium desiderium NB: Det var at ønske, at mand kunde stoppe Munden paa Pontificiis, naar de jacterer deris consensus Patrum, med et dissertatione academica, og beviise, at en hver Pater er imod dem. Af Augustino har bemeldte autor korteligen, Elias Vejelius kortest og Joh. Poppus vitløfftig beviist det, effter at det først blev fordret af ham in Colloquio Badensi; men Anton Reiserus har allerviitløfftigst beviist det i Een stor foliant under titel: Augustinus etc. vindicatus.

Problema de Methodo probandi existentiam Dei ex idea, om det stringerer en Atheum.

Negat:

T. Lassen. Gram. Payngk.
Ramus. J. Lassen. Hoyer.

Affirmat:

G. W. Krog. Snog.
Horreboe.

Som det ses, bevægede Selskabet sig under ret livlige og afvxlende Former, om det end bevarede et overvejende Lærdomspræg og mindre beskæftigede sig med Værker i moderne

Aand end med Universitetsskrifter, Theologi, Filosofi og Filologi. Dets bevarede Protokoller, et Par Smaahefter i Kvart, indeholde egentlig kun Bogtitler og Hovedpunkter af Discussioner og Foredrag, efterhaanden mere og mere kortfattet. Den første er ført paa Latin, af og til isprængt med Dansk, og ofte temmeligt ulæselig. Den begynder 6 Sept. 1705, uden at der dog er nogen Antydning af, at dette Møde skulde være det første, og ender 15 Søndag efter Trinitatis 1706. Den 31 Juli 1706 holdt Lintrup ved Indsættelsen af et Par Communitetsdekaner en offentlig Tale om litterære Selskaber, især det kjøbenhavnske, maaske for at oplive den hendøende Interesse; fra September s. A. til Februar 1707 findes ingen Mødeprotokol. Derefter tager den anden fat, væsentlig paa Dansk, og gaar til 4 Juli 1707, da Selskabet efter 2 $\frac{1}{2}$ Aars Virksomhed, maaske fordi Lintrup i dette Aar fik Ansættelse som Professor, synes at være sygnet hen som den enlige Svale, der for tidlig varsler Sommer. Det fik ikke som det svenske Collegium curiosorum Held til at udvikle sig til et fast videnskabeligt Institut, skjøndt der i Beckmans Hist. Communitatis regiae S. 68 findes Antydning af, at det har nydt et Slags kongeligt Protectorat: „regis optimi auspiciis“. Men det var dog et af dets Medlemmer, Gram, der 35 Aar senere lagde Grunden til Videnskabernes Selskab, hvori ogsaa et andet Medlem, Horrebow, indtraadte 1746.

Nogen Medlemsliste give Protokollerne ikke, men de nævne dog af og til de nyoptagne eller dem, der medvirkede ved Kritik og Discussion. Blandt denne Tidens haabefulde Ungdom finde vi saaledes Bockenhoffer, vel en af den bekjendte Bogtrykkers Sønner og Efterfølgere, snarest den yngste, Joh. Philip, s. Stolpe Dagspressen i Danmark II 229—30, den senere norske Præst og Forfatter Johan Cold, Venzel Galthen, Dekan ved Communitetet 1706, senere Præst i Sneum, Hans Gram, der ganske naturligt ses at have interesseret sig særligt for gamle Dokumenter og Breve, Astronomen, senere Prof. P. Horreboe(w), Joh. Høyer, Magister 1706, Præst i Hjembæk og Svinninge, Kaalund, formodentlig den senere Præst i Stubbekjøbing, G. W. Krog(?)

J. og T. Lassen(?), Søren Payngk, Mag. 1708, Præst i Nørre Vedby og Alslev, J. D. Ramus, Lintrups Discipel fra Bergen, den senere katholske Convertit og Bibliothekar i Køl, Hans Sidelman, siden Capellan ved Helliggejsts Kirke, disputerede 1706 for Magistergraden *De maxilla Samsonitica*, (Bibl. dan. I 24), Mich. Snog(?), Sebbelow, Magister 1710, Præst paa Herlufsholm, C. Thestrup, siden filosofisk og juridisk Professor, M. Thestrup, senere Landsdommer, og enkelte andre, tildels ulæselige Navne.

Et senere, vistnok ganske dødfødt Forsøg i lignende Retning lære vi at kjende af de Kallske Samlinger, 48 fol., nemlig Lovene for et Ven- og Videnskabs Laug af 1 Juli 1740. Den gamle Sætning bekræfter sig her, at jo mindre Livskraft slige Selskaber have, desto mere Vægt lægges der paa smaaligt vidtløftige Lovbestemmelser. Efter en pedantisk Indledning om videnskabelige Samfunds Nytte bestemmes Selskabets Formaal som „Videnskabers og Konstners Forfremmelse, det almindelige Beste og enhver Laugslems Velgaaende og anstændige Underhold“. Det lyder jo omfattende nok, men Hovedeftertrykket synes rigtignok at være lagt paa det sidste Led. Tiderne vare fortrykte og vanskelige, og „Brødet“ var Maalet for alle Bestræbelser, ofte lettere opnaeligt gjennem privat Protection end ved egen Virksomhed. Ogsaa ved Oprettelsen af Videnskabernes Selskab var det en af Opgaverne at se at skaffe Underhold for unge Videnskabsmænd, der som „Adjuncter“ skulde knyttes til Selskabet. I de her foreliggende Lovbestemmelser hedder det rent ud, at der „ved Ven og Vens Ven skal sørges for Lemmernes Befordring til fast Levebrød, og ellers de uformuende efter Evne støttes“, og for Resten skal ingen Anseelse, Ære, Rigdom eller Stand give nogen af Lavets Medlemmer noget Fortrin og ingen Trosbekjendelse udelukke fra Optagelse. I Modsætning til denne gjensidige Assurance ere de videnskabelige Formaal paafaldende ubestemt og negativt omtalte: der maa intet forekomme, som er imod Religion, Konge og Land, Stat og Kirke, eller som smager af Skand- eller Skumleskrift. Hvert Medlem skal udelukkende ofre sine Kræfter paa een Videnskab, og ved Indskud, Mulkter o. s. v. skal der samles Kapital til Udgivelse

af Skrifter, der ere underkastede indbyrdes Kritik og Lavets Betænkning. Men om Emner, Opgaver og Arbejdets Art fastsættes intet. Desto mere detaillerede ere Forskrifterne for Afstemning ved nye Medlemmers Optagelse, højtidelig Ed og Forpligtelse paa Lovene, Ansættelse af „Oldermand“ og Correspondenter, om Filialer: Hvor 6 Medlemmer bo i samme By, skulle de under Mulkt samles til maanedlige Møder (hvorom?), og hvert Fjerdingaar gjøre Indberetning om deres Omstændigheder og Virksomhed (hvilken?) o. s. v.

De stiftende Medlemmer, som have underskrevet Lovene, ere: Frederik Monrad, Orientalist, Præst til Aagerup og Kirkerup, der formodentlig har været Hovedmanden ved Selskabets Stiftelse, Normanden, Mimeralogen Joachim Hagerup (Dsk. Sml. IV 100), den senere Etatsraad og Admiralitetsdeputeret, Medudgiver af Sorøske Samlinger, Christian Fleischer, dengang Huslærer hos Grev Danneskjold, den senere matematiske Professor Christen Hee, Hørereren ved Københavns Skole Jens Hansen, siden Rector i Horsens og Ribe, samt Ingvar Petri(?).

Der findes ingen Oplysning om, hvorvidt Planen nogensinde er kommen videre end til Papiret, men een af Stifterne, Hee, kom i alt Fald paa Forslag ved Oprettelsen af Videnskabernes Selskab to Aar efter, og blev Medlem 1747 (Molbech Vdsk. Selsk. Hist. 12, 30).

Aaret efter, 1741, altsaa umiddelbart før Stiftelsen af Videnskabernes Selskab, udgav den litterært interesserede Fr. Dauw, Præst paa Anholt, under Titlen Hør, Du danske Mand! en Fortegnelse paa videnskabelige Desideranda, og udtaler i sit Forord Ønsket om „et Collegium historico-literarium af vores bedste Lærde og dertil udnævnte Studenter som stipendiarii“, der skulde berejse Riget, undersøge Bibliotheker og Arkiver og indsende de vigtigste Manuscripter om danske Sager til Akademiets Bibliothek for der at conserveres. En saadan Bevaring af interessante Dokumenter var jo imidlertid allerede begyndt med Harboes og Langebeks Dänische Bibliothek 1737 og fortsattes af Selskabet for Fædrelandets Historie og Sprog i Danske Magasin fra 1745.